

ODPRTA TRIBUNA

Resnica »resnice«

Viktor
Žakelj

Pisanje o naši gospodarski, politični, moralni, mednacionalni itd. krizi postaja počasi neproduktivno. Na kaj mislim? Najprej na to, da so (smo) ljudje vse bolj preplašeni, nezaupljivi, vse manj verjamejo v možnost preseganja sedanjih kriznih razmer, odpirajo se še nezaceljene rane preteklosti, oživljajo se stara in tlijo nova sovraštva. Pomirjajočih besed je malo, pa še te se drobijo pod težo neprijetnih dejstev, kot npr., da je v državi vse več ljudi, katerih prejemki ne zadostujejo za kritje eksistenčnih potreb, vračajo se lakota in že pregnane bolezni, narašča brezposelnost itd. Nadaljevati s »pogumnimi« analizami razmer že zaradi povedanega nima pravega smisla. Razgaljene zmote preteklosti in pikantnosti sedanjosti ne pomirjajo, ne vlivajo (samo)zaupanja, še manj delujejo motivacijsko. Nasprotno: to razkrajajoče stanje duha postaja vse odločilnejši dejavnik naše rastoče družbene neučinkovitosti.

Možno pa je tudi drugačno sklepanje, kot: Nadaljevati je treba s kritiko vsega obstoječega, prevrednotiti vse vrednote, ponovno radikalno premisliti zgodovino, skratka, do kraja se moramo razgaliti drug pred drugim. Šele ko bo striptiz popoln, do kraja porušeno vse, kar smo z muko (a očitno v zmoti?!) gradili med vojno in po njej, bodo izpolnjeni pogoji za oblikovanje nedogmatske, pluralne, ekonomsko učinkovite in moderne družbe in države. Začeti bomo morali znova – kontinuiteta ni mogoča, obvezna je diskontinuiteta.

Očitno je, da je to, žal, pot, po kateri drvim. Za zdaj ni videti, da bi bilo moč ustaviti ta destruktivni proces. Usojeno je, da se izteče v krizo komaj slutnih razsežnosti. Toda ta ne bo kulminirala v posamičnem dejanju, od katerega dalje bi sledil nagel razplet, ampak se bo (dejansko se že) kazala kot dalj časa trajajoče stanje gospodarske in širše družbene letargije. Ekonomska neučinkovitost, brambovska drža do vsega (tudi tistega, ki si to ne zasluži), dogmatičnost, zazrtost v zgodovino, občutek splošne nemoči, jalovost v ukrepanju – bodo (so) znanja znamenja tega stanja.

Če je tako in kaže, da je, potem se moramo kot ljudje, kot državljani vsaj za silo poenotiti v odgovoru na vprašanje: Kako na novo zastaviti naše skupno življenje in bitje? Če tega nismo sposobni, potem si moramo priznati: Jugoslovanski narodi ne moremo živeti drug z drugim, lahko pa živimo drug ob drugem, živimo kot dobri sosede.

Ta radikalnost v razmisleku je potrebna, je tudi edino produktivna. Le po tej poti bomo prišli do točke, ko bo razvidno, da je temeljni problem jugoslovanske družbe nepriznavanje vseh naših različnosti kot objektivnega dejstva. Drugače rečeno: Jugoslavija lahko obstaja le kot unija različnosti!

Nadaljujem v tej smeri, torej jugoslovanska realnost so mnogotere različnosti. V šestdesetih letih njenega dvojnega obstajanja so jih skušali na

različne načine presegati. Nobena skrivnost ni, da so v praksi povečini izhajali iz prepričanja, da se trdnost in moč Jugoslavije veča z njeno gospodarsko in politično centralizacijo in unifikacijo. Idejne osnove tega početja so se skozi čas menjale, kakor tudi konkretni nosilci teh idej in seveda njih eksekutorji. Kraljevina SHS in kasnejša Aleksandrova Jugoslavija dajeta za to polno dokazov. Zlasti v drugi polovici obstoja stare države so se do kraja zaostriili odnosi med narodi in razredi, (pričakovano) žalosten konec tega pa sta aprilska kapitulacija in nagel razpad države. Na kritiki tega stanja (v tem je prednjačila KPJ) je bilo 1941 leta zasnovano povsem drugačno videnje bodoče državne tvorbe južnoslovanskih narodov in narodnosti (npr. Temeljne točke OF).

Kako so stvari tekle med vojno in kaj se je dogajalo po koncu vojne, vemo. »Državotvornost«, ki vidi trdnost nove Jugoslavije v centralizmu in unitarizmu, to pot utemeljenem na nadnacionalnem razrednem interesu ter ob pogosto prekmerni krepitvi institucij in organov, ki naj bi imeli nadnacionalen (v tem jeziku to pomeni jugoslovanski) značaj, ostaja (tudi še ta čas) prevladujoča filozofija odločujočih družbenih dejavnikov. Znano je, da smo bili tako pred vojno, še bolj pa po njej (npr. začetek sedemdesetih let) priče odstopanju od te linije, poskusom torej, da bi udejanili znano misel, da je sistem (in država to je) najtrdnejši tedaj, ko interese celote interpretirajo njeni deli. V času takih odjug, ko nas ni težila cokla povprečnosti in egalitarnosti, smo Slovenci (pa ne le mi) dosegali naglo gospodarsko rast in družbeni razvoj. To so bili časi racionalne eksploatacije razpoložljivih proizvodnih tvorcev in stimulativne delitve ustvarjenega narodnega dohodka ter plodne intelektualne produkcije.

S povedanim pa smo že pri jedru stvari. Različna gledanja na urejanje gospodarstva in družbenih zadev, ki se zavijajo v meglo različnih ideologizmov in filozofemov, imajo vsi po vrsti otipljivo ekonomsko ozadje. Torej, materialni interesi konkretnih živih ljudi, razredov in narodov so edine realnosti, ki urejajo odnose med njimi. To resnico je duhovito izrazil akademik Vidmar, ko je pred kratkim ob poslušanju prestolničnih nauk, namenjenih nam, Slovencem, dejal: »Ne verjemite, tudi to pot jim ne gre za nas, le za našo kaso jim gre!«

Povedal nisem nič novega, le ponovil sem staro resnico, da je politika področje (predvsem materialnih) interesov. Zdelo pa se mi je potrebno to misel navesti zdaj in tu, in to zategadelj, ker se mnogi gredo politiko, ne upajo pa si jasno izraziti svojih interesov. Če sem še konkretnejši, pa si pri tem dovolim še majhno generalizacijo, smem zapisati, da se Slovenci izogibamo govoriti o lastnih interesih. Kadar smo v to prisiljeni, tedaj to storimo tako, da jih za vsako ceno oblačimo v jugoslovanske barve. To praviloma niti ni težko, ker so naši politekonomski interesi, kot na primer odprtost v svet, povečevanje izvoza, večja vloga trga itd., univerzalni in niso sporni, vsaj ne v razvitejših okoljih sodobnega sveta, pa bi zato človek upravičeno pričakoval, da bi mogli imeti domovinsko pravico tudi v Jugoslaviji. Naša skupna tragika pa je, da so ti in podobni »slovenski interesi« (ob sila redkih lastnih interesih) kar po vrsti v praksi (torej ne na verbalni ravni) obsojani kot nekaj škodljivega, celo rušilnega, da so izraz slovenskega egoizma itd.

Na drugi strani pa se interesi (zahteve) jalovega dela jugoslovenskega gospodarstva in bankrotiranih družbenopolitičnih skupnosti, ki prihajajo v Skupščino Jugoslavije z zahtevami po vedno novih milijardah, posebnih

statusih, po solidarnem pokrivanju zavoženih investicij, z zahtevami po socializacijah vseh vrst itd., predstavljeni kot avtentični jugoslovanski interesi. Nastopi tega dela združenega dela in družbenopolitičnih skupnosti so sila agresivni, podprti z zvezno politokracijo in birokracijo, srečujemo se z nadvse uspešno demagogijo, ki do sila nevarnih meja politizira materialne odnose v Jugoslaviji in onemogoča stvaren dialog ter iskanje takšnih korektur gospodarskega in političnega sistema, ki bi omogočal razvoj po ustavnem načelu, da je vsakdo odgovoren za svoj in skupen razvoj. Ker je tako – mislim na pojmovno zmedo, na prikrivanje dejanskih lastnih interesov – je politika kot profesionalen način iskanja splošnega in skupnega interesa sila otežena.

Ta čas naj bi imeli v naši državi legitimiteto le splošni in skupni interesi, posamični interesi – v obravnavanem kontekstu so to republiški, pokrajinski, interesi posameznih slojev, poslovnih sistemov (razen državnih ljubljencev) – pa so nekaj nebodigatreba. Ker različnosti (različnih interesov) ne priznavajo, ne prihaja do normalnega, ne nevrotičnega iskanja elementov skupnega sožitja. Ker pa različni interesi vendarle obstajajo, se gremo svojevrstno maškerado. Vse oblačimo v nenaravno jugoslovansko nošnjo, po potrebi jih povežemo tudi s trobojnico, igramo se monolitizem, »zajedništvo« povsod in za vsako ceno, dejansko pa vsak »usklajevalec« (delegat, politik) govori prepoznavni jezik lastnega interesa. Celo več: Tisti, ki so najbolj našemljeni po vsakokratni konjunktorni jugoslovanski modi, najbolj očitno ponujajo zlahka prepoznavne lastne interese. Torej, priče smo nepotrebni maškeradi, opravka imamo s svojsko družbeno shizofrenijo.

Kdo bi rekel, da je to pač folklor, nekaj, s čimer se je treba naučiti živeti, igrati predpisano igro – skratka, to početje, ta svojska maškerada naj ne bi bila družbeno škodljiva. Pa je! Najprej zato, ker večja stroške v iskanju različnih skupnih interesov. Namreč, če ne bi kar naprej in naprej parcialnih interesov oblačili v splošne, bi bilo že davno postalo razvidno, da je v Jugoslaviji malo tistega, kar je resnično v splošnem in skupnem interesu. Ta interesna presečna množica bi torej imela skromno število elementov, le-ti pa bi bili dejansko skupni. Čeprav maloštevilni, pa bi vezali Jugoslavijo v trdno državno tvorbo. Le v tem primeru bi vsakdo, vsak naš narod in narodnost, vsak poslovni sistem živel izključno od rezultatov lastnega dela, le v tem primeru ne bi drug drugemu gledali v (ta čas vse bolj prazno) skledo, se medsebojno sumničili in obtoževali, kar nadvse glasno počnemo ta čas.

In dalje, take razmere nas, v izvirnem pomenu besede, balkanizirajo. Videz in realnost sta si vse bolj vsaksebi, teorija je eno, praksa drugo, o pravni naravi države je komaj mogoče govoriti. Prav ta nepreglednost kot antagonizme.

Paradoksalno je, a hkrati, žal, usodno, da bolj ko se gospodarske in družbene razmere ostrijo, bolj skušajo gospodarsko in družbeno življenje nasilno enotiti. Ekonomski učinki združenega dela pa so vse slabši.

Konkretno: Pred leti sem pisal, da imajo republike le še kakih 20 odstotkov vpliva na gospodarske in družbene razmere v svojih okoljih, vse drugo je v rokah Zveznega izvršnega sveta in drugih federalnih organov. (Te dni sem prebral mnenje nekega, mislim, da zagrebškega ekonomista, da je tega ta čas že manj kot 10%.) Gospodarske razmere, kot rečeno, pa se prav v času, ko federacija dobiva vedno nove in nove kompetence pri

urejanju gospodarskega in družbenega življenja, naglo slabšajo. Ponuja se sklep: Ko federacija dobi še poslednjih 10 odstotkov ingerenc, bo kriza dosegla vrh. Tedaj bo, bi človek pričakoval, prišlo do preobrata. Začela se bo deregulacija gospodarskega in družbenega življenja, gospodarstvo bo dobilo potrebno samostojnost, republike oziroma avtonomni pokrajini bodo začele samostojno urejati vsaj tisto, kar jim dopušča sedaj veljavna ustava itd.

Prvi del sklepa je točen, drugi ne. Zakaj? V fazi centralizacije in unifikacije (velja splošno) se naglo krepijo ustanove, organi in organizacije na federalni ravni, katerih eksistenca je utemeljena v centralizmu in unitarizmu. Zato bodo te institucije – ne pozabimo, da so v njih živi ljudje s svojimi interesi – na vse načine, tudi s silo, če bo potrebno in mogoče, preprečile preobrat. Konkretno: Vsi vemo, da so deregulacija, decentralizacija in avtonomnost gospodarskih subjektov, definiranih na novo, ob splošnih in skupnih interesih pogoj za obstoj Jugoslavije kot moderne evropske socialistične države. Pa nič. Pač, priče smo obratnemu procesu. Zvezna politokracija in birokracija potiskata v ospredje celo vojaški faktor, da bi preprečila rekonceptualizacijo državnega interesa. Zato je še kako pomembno, da centralizacija in unifikacija ne bi kulminirali v ustavnih spremembah, kar je, žal, realna nevarnost. Če se to zgodi, se bo Jugoslavija pogreznila v desetletja trajajočo krizo, v realsocialistično sivino, iz katere se s tolikšnimi naporji ta čas trgajo Sovjetska zveza, Kitajska in Madžarska. Takšno razmišljanje pa nas dela (so)odgovorne za usodo socializma kot svetovnega procesa. Na kaj mislim?

Jugoslavija je do sedaj prednjačila v graditvi socializma, ki bi s svojo ekonomsko učinkovitostjo, s kvalitativno spremenjenim odnosom med delom in kapitalom, z večjo demokratizacijo javnega življenja itd. končno le postal za ljudi razvitih okolij privlačna družba. Lahko bi tudi rekli, da smo bili ves čas prepričani, da pojem socializem koncentrira najbolj žlahtna hotenja človeštva, ki si že od davna želi iz »carstva nuje v carstvo svobode«, simbolizira torej vse napredno – zato pa je socialistična družba ne le mogoča, ampak tudi zgodovinska nujnost. Če tokratne preostrojke, vključno z našo, ne uspejo, ne uspejo, da bi vspostavili ekonomsko učinkovito in socialno pravično socialistično družbo, bodo (bomo) morali tudi najbolj zagreti pristaši socialistične misli dati prav tistim, ki pravijo, da je napaka (socializma) v njegovih »genih«, ne pa v tem, da so socialistične revolucije na poti skozi čas občasno ubirale napačne poti, s temeljno idejo pa naj bi bilo vse v redu.

Ta čas smo Jugoslovani konzervativnejši. Vračamo se k preizkušeni realsocialistični, boljševiski, ali kakor že hočete, paradigmi – žal oživljamo mrliča. Zakaj? Morda zato, ker smo z dosedanjimi reformami izčrpali veljavne predstave o socialistični družbi? Sedaj pa smo očitno v fazi, ko moramo redefinirati bistvo sistema, dati kategorijam (delo, kapital, trg, plan, država itd.) novo vsebino, združiti do včeraj nezdržljivo... To pa terja pogum, intelektualno potenco, vizionarstvo..., brez tega se bomo sukali v začaranem krogu misli, ki se je oblikovala v prejšnjem stoletju kot reakcija na liberalni kapitalizem. Nezmožni smo živeti z dialektiko, ki jo v besedi priznavamo, zato bomo zamudili poslednji vlak v poindustrijsko družbo, ki postaja realnost kontinenta, na katerega jugovzhodni rob smo pripeti. Na uvodoma zastavljeno vprašanje: kontinuiteta ali diskontinuiteta

moram odgovoriti: Kontinuiteta povsod in v vsem, kar se je potrdilo v tem prostoru in skozi čas, kar je del naše civilizacije in kulture ljudi, kar nas je nacionalno identificiralo in diferenciralo od sosedov, med katerimi smo uspeli preživeti. Diskontinuiteta pa je potrebna v vsem tistem, česar praksa ni potrdila, kar nam je bilo (kar smo si) naloženo, vsiljeno, skratka, v vsem tistem, kar nas ovira v razvoju in oddaljuje od evropske civilizacije, ki ji pripadamo. Nedopustno je, da bi kar naprej ponavljali kruto balkansko zgodovino, da bi namreč vsakih nekaj deset let začenjali znova. To pot moramo spremembe narediti v hodu, brez krvavih pretresov, dogovorno, sporazumno. Poskusimo končno tudi pri nas uveljaviti konkurenčnost med ljudmi, poslovnimi sistemi, našimi narodi in narodnostmi, torej kot univerzalno družbeno normo. Vemo, da ne bo lahko, kajti nove družbe ni brez prerezporeditve družbene moči, oblasti, bogastva (pa tudi revščine). Toda tudi napredka in blaginje ni v družbah, ki ne dopuščajo legalnega udejanjanja tega načela. To je vsa resnica naših »blokad«, naše nekonkurenčnosti, zaostajanja, skratka, vsega tistega, o čemer ta čas toliko govorimo. Za konec še šala, ki zadeva v opisano jedro stvari. Vprašanje se glasi: Kaj je za Jugoslavijo realna in kaj mistična rešitev težav, v katerih smo? Odgovor: Realna je ta, da se odpre nebo in nam angelci prinesejo 30 milijard dolarjev in nas tako rešijo dolgov, mistična rešitev pa je v tem, da bi v državi začeli vsi delati.

Ljubljana, 11. 1. 1988

Igor
Bavčar

Meje »slovenskega« koncepta

Lansko glasovanje proti antiinflacijskemu programu in letošnje usklajevanje resolucije o ekonomski politiki kažeta, da se v slovenski politiki dogajajo pomembne spremembe. Dve leti tega o čem takem še ni bilo sledu. Spomnimo se le takratnega hrupa, ki je nastal zaradi deviznega zakona in zakona o planiranju, pa ju je slovenska Skupščina, kot vedno dotedaj, tudi sprejela, čeprav sta posegala nepo-

sredno v vitalne interese slovenskega gospodarstva. Ali zadnji dogodki kažejo, da so časi izsiljenih odločitev, spokornjenih narodovih uradnikov in po načelih demokratičnega centralizma discipliniranih politikov za nami?

Bolj kot to se mi zdi zanimiv odgovor na vprašanje, v katero smer bodo šle nakazane spremembe v slovenski politiki, oziroma, naj vprašanje postavim drugače, kam meri t. i. »slovenski« koncept prihodnega razvoja? Kakšne so njegove stvarne možnosti in kakšen je njegov obseg?

* * *

Tačas se v Jugoslaviji spopada nekaj povsem različnih in med seboj nasprotujočih si konceptov bodočega razvoja. V svojih izhodiščih in obetih